

ARGUMENTATIE EN RETORICA

Frans van Eemeren & Paul van den Hoven

Het argumentatie-onderzoek in de taalbeheersing is volwassen geworden. De bundels die van de verschillende VIOT-congressen gemaakt zijn, laten aardig zien hoe dit ontwikkelingsproces in de afgelopen twintig jaar verlopen is. Nadat de studie van argumentatie zich als onderzoeksterrein had aangediend (*Taalbeheersing 1978*), is dit terrein vervolgens van uiteenlopende kanten verkend (*Taalbeheersing 1981*). Toen is het nader in kaart gebracht en zijn er deelgebieden onderscheiden (*Taalbeheersing in theorie en praktijk, 1985*). Daarna is er een programma ontworpen om de verschillende deelgebieden in hun onderlinge samenhang te onderzoeken (*Taalbeheersing in ontwikkeling, 1988*) en hebben de onderzoekers zich erop bezonnen welk theoretisch perspectief daarbij het meest vruchtbaar zou zijn (*Thema's in de taalbeheersing, 1991*). Bij de implementatie van hun onderzoekprogramma hebben ze ervoor gezorgd aansluiting te hebben bij de internationale vakontwikkeling (*Perspectieven in taalbeheersingsonderzoek, 1994*).

Inmiddels is de vakbeoefening in de Nederlandse afdeling van het argumentatie-onderzoek zover gevorderd dat het onderzoek meteen op argumentatie kan worden gericht, zonder dat er altijd eerst allerlei filosofische en metatheoretische uitgangspunten ter discussie moeten worden gesteld. In de bijdragen aan de stroom ARGUMENTATIE EN RETORICA van het Utrechtse VIOT-congres uit 1996 die hier gebundeld zijn, worden geen alternatieve benaderingen van argumentatie gepropageerd. De auteurs van deze artikelen delen in principe de kritische en pragmatische uitgangspunten die in het argumentatie-onderzoek gemeengoed zijn geworden. Dat geldt niet alleen voor degenen die zich op de pragma-dialectische argumentatietheorie baseren; ook de andere auteurs leggen een voorkeur aan de dag voor een normatieve benadering waarin argumentatie in een interactieve context wordt geplaatst.

Vanuit deze gedeelde invalshoek worden bijdragen geleverd aan de analytische, de empirische en de toegepaste of praktische component van het argumentatie-onderzoek - en daarmee indirect uiteraard ook aan de filosofische en de theoretische component. Van de auteurs die zich op analytische problemen richten, die van belang zijn voor de identificatie en reconstructie van argumentatie, buigt Agnès van Rees zich over 'Herformuleringen van standpunten na kritiek'. Hebben we als iemand zijn standpunt op verschillende plaatsen in de discussie verschillend formuleert ook met verschillende standpunten te maken of alleen maar met formuleringvarianten van hetzelfde standpunt? Van belang voor de beantwoording van deze vraag zijn volgens Van Rees met name indicaties in het taalgebruik zoals markeringen, vervolgingen en de inbedding van het standpunt en de herformulering in de interactionele context. Antoine Braet analyseert in 'De behandeling van drogredenen in de klassieke retorica' de context waarin drogredenen in klassiek-retorische handboeken worden geplaatst. Volgens hem zijn ze veelal - in de vorm van een advies over hoe je afbreuk kunt doen aan het betoog van de tegenpartij - gekoppeld aan reactie- of aanvalsmogelijkheden op iets wat beweerd is. Elk advies

om op een bepaalde manier te reageren of aan te vallen, verwijst naar normen voor een redelijke discussie. De retorische argumentatietheorie verschaft zo niet alleen een verzameling reactie- en aanvalsmogelijkheden, maar vormt ook een leidraad voor een derde partij die als beoordelaar optreedt. Ook Erik Krabbe houdt zich in zijn bijdrage, 'Wie is er bang voor de taalvormdrogreden?', met de historische analyse van de leer van de drogredenen bezig. Hij vraagt zich in zijn filologische analyse af of de taalvormdrogreden bij Aristoteles als een ambiguïteitsdrogreden moet worden gezien of als een *non sequitur*. De analyse is afhankelijk van de grens tussen taalafhankelijke en taalafhankelijke drogredenen en die grens is weer afhankelijk van de logische theorie (syntaxis) waarover men beschikt. Als de taalvormdrogreden bij de *non sequiturs* wordt ingedeeld, heeft dat tot gevolg dat deze drogredenen tot een andersoortige kritische dialoog leidt dan wanneer hij tot de ambiguïteitsdrogredenen wordt gerekend.

Een centrale vraag bij de auteurs die empirisch onderzoek doen is in hoeverre de normen en categorieën die op theoretisch niveau een rol spelen terug te vinden zijn in de argumentatieve praktijk. Frans van Eemeren, Rob Grootendorst, Bert Meuffels en Mariël Verburg zijn in het kader van een onderzoek naar de redelijkheidsopvattingen van gewone taalgebruikers nagegaan hoe gewone beoordelaren in drie verschillende discussiesituaties oordelen over de aanvaardbaarheid van de drie varianten van het *argumentum ad hominem*: 'Hoe redelijk vindt men *ad hominem*-drogredenen?' Gewone beoordelaren blijken discussiezetten met en zonder een drogreden van elkaar te onderscheiden en de eerste veel onredelijker te vinden. Ze differentiëren ook volgens de verwachtingen tussen de varianten van het *argumentum ad hominem* en tussen drogredenen in verschillende soorten discussies. Hans Hoeken gaat in 'Een model voor de rol van argumenten in het overtuigingsproces' na in hoeverre emoties die verband houden met het aanhangen van bepaalde waarden en waardensystemen het rationele oordeelproces verstoren en wat de consequenties daarvan zijn voor de psychologische realiteit van een model van het overtuigingsproces. Het beeld dat blijktens zijn onderzoek ontstaat komt sterk overeen met ideeën die in de argumentatietheorie ontwikkeld zijn en dit is een indicatie voor de validiteit van het psychologisch model. Bart Garssen vraagt zich in 'De relatie tussen argumentatieschema's en kritiek' af of gewone taalgebruikers die kritische vragen stellen naar aanleiding van een argumentatie zich daarbij baseren op het in die argumentatie gebruikte argumentatieschema. Hij onderzoekt of hetgeen idealiter het geval is ook in werkelijkheid het geval is. Zijn algemene conclusie is dat argumentatieschema's voor taalgebruikers die inzien wat de relatie is tussen argumentatieschema's en het beoordelen van argumentatie een bruikbaar en nuttig hulpmiddel vormen, omdat proefpersonen die uitgebreid geïnformeerd zijn over argumentatieschema's en kritische reacties veel specifiekere kritiek geven dan andere proefpersonen. De herkenning van de argumentatieve functie van retorische vragen staat centraal in 'De interpretatie van retorische vragen in betogende teksten' van Petra Boers. Voordat taalgebruikers een argumentatieve functie aan dergelijke vragen kunnen toekennen, moeten ze inzien dat er indirect een bewering wordt gedaan. Helpt het daarbij als er in de retorische vraag een negatie of een partikel als 'nou' wordt gebruikt? Het experimenteel onderzoek dat Boers heeft uitgevoerd maakt duidelijk van wel.

In de bijdragen in deze bundel die betrekking hebben op de toegepaste of praktische component van het argumentatie-onderzoek, wordt getracht problemen te verhelderen en zo

mogelijk op te lossen in de wereld van het beleid en het recht. Ingeborg van der Geest laat in 'Locatiekeuze voor m.e.r.-plichtige projecten' zien hoe de hoofdargumentatie in milieu-effectrapporten kan worden herkend en met behulp van pragma-dialectische en besliskundige instrumenten in een argumentatiestructuur kan worden weergegeven. Aan de hand van een dergelijke argumentatiestructuur kunnen opstellers van milieu-effectrapporten adviezen ontwikkelen voor de motivering van een keuze uit de beschikbare alternatieven. Ook in de artikelen die over argumentatie het recht gaan - dit keer zijn de juridische bijdragen aan het VIOT-congres niet in een afzonderlijke bundel of in een themanummer van het tijdschrift *Taalbeheersing* ondergebracht - wordt duidelijk dat een kritische reconstructie verheldering kan brengen in de gevoerde discussie. Dat zelfs meningsverschillen over het gebruik van woorden zich hiervoor lenen, maakt Ton van Haaften duidelijk in 'Definities en de rationele reconstructie van juridische discussies'. Bij zijn behandeling van de vraag hoe juristen omgaan met verschillen van mening over de betekenis van niet-juridische woorden en uitdrukkingen in juridische teksten gaat hij in op de typen definities die ze geven en de wijze waarop ze die definities presenteren en rechtvaardigen. Hij stelt vast dat rechters andere typen definities geven dan de partijen en dat ze (ten onrechte) alleen aandacht hebben voor de functionaliteit van definities en niet voor de duidelijkheid en de feitelijkheid ervan. José Plug gaat in 'Een analytisch overzicht van taalhandelingen in een vonnis' na welke taalhandelingen in een vonnis van belang kunnen zijn voor de oplossing van een juridisch geschil. Daarmee beoogt ze een uitgangspunt te bieden voor de beoordeling van de aanvaardbaarheid van rechterlijke beslissingen. Ze onderzoekt in hoeverre de Hoge Raad kritiek op deze taalhandelingen betreft bij de beoordeling van een rechterlijke beslissing. De bijdrage van Harm Kloosterhuis, 'De rationele reconstructie van *a fortiori*-argumentatie in rechterlijke uitspraken', laat zien dat een pragma-dialectische reconstructie van *a fortiori*-argumentatie completer en systematischer is dan de standaardreconstructie uit de rechtstheorie, omdat in de pragma-dialectische reconstructie wordt uitgegaan van normen voor een juiste keuze en correcte toepassing van het *a fortiori*-schema.